

Priročnik o ekološki ozaveščenosti in Načrt upravljanja z obiskovalci

Gradivo je bilo pripravljeno v projektu
GardEN - Vzpostavitev čezmejne turistične mreže, regije drobnih čudežev z razvijanjem ponudbe zunaj turističnih središč.

Identifikacija številka projekta: SI-HU 163

Avtor gradiva:

PROFECTIO Tanácsadó és Szolgáltató Kft./PROFECTIO svetovanje in storitve, d. o. o.

Kazalo vsebine

Kazalo vsebine	2
Uvod	3
1. Sistem izrazov	4
1.1. Izrazi, povezani z ekološko ozaveščenostjo	4
1.2. Izrazi, povezani z načrtom upravljanja z obiskovalci	7
2. Uvajanje načel ekološkega zavedanja pri turističnih ponudnikih	10
2.1. Ekološki odtis	11
2.2. Uvajanje sistema vrednotenja v storitve	12
2.3. Ekološko zavedanje v praksi	15
3. Načrt upravljanja z obiskovalci v regiji GardEN	20
3.1. Interpretacijski načrt regije GardEN	21
<i>Pravila pohodništva v naravi</i>	21
<i>Pravila pohodov</i>	22
<i>Pravila za kolesarjenje</i>	23
<i>Zavednost pri potovanju</i>	24
<i>Dišeči in zdravilni bezeg</i>	25
<i>Zdravilna ajda</i>	27
<i>Gozdne in travniške cvetlice</i>	27
<i>Orhideja</i>	30
<i>Vilinski vrt</i>	30
3.2. Prometni načrt regije GardEN	30
3.3. Načrt upravljanja učinkov regije GardEN	32
Povzetek	34
Viri in literatura	35

Uvod

Cilj Priročnika o ekološkem ozaveščanju in načrta upravljanja z obiskovalci je, da bo ponudnikom storitev, ki delujejo na območju GardEN – regije drobnih čudežev, na območju med slovenskimi Moravskimi Toplicami in Lentijem, dajale smernice, kako usvojiti ekološko zavedni pristop. Priročnik bo ponudnikom storitev v podporo pri tem, kako bodo lahko svoje obiskovalce informirali o upoštevanju načel trajnosti pri koriščenju turističnih storitev ter s tem pripomogli k večjim doživetjem.

Cilj organizacij, sodelujočih v regiji GardEN, je, da bi obiskovalcem regije na podlagi ohranjenih naravnih vrednot predstavile drobne čudeže in produkte, grajene na le-teh, ki nudijo gostom popolne možnosti sprostivne, razvedrila in rekreacije.

V okviru tematike GardEN – Vrt je izpostavljenih 5 produktov, to so dišeč in zdravilni bezeg, zdravilna ajda, vilinski vrtovi in orhideja, spoznavanje in odkrivanje le-teh pa je že vsako posebej posebno doživetje. To so taki drobni čudeži, s katerimi se v drobcih lahko srečamo tudi v naši domovini ali na drugih območjih sosednje Slovenije, vendar jih lahko tu, v z mejami objetem območju doline reke Krke in v Prekmurju, lahko preko letnih časov odkrivamo na enem mestu, z vsemi čutili. Možnosti, ki se skrivajo v regiji GardEN, morda najboljše opisujejo sledeče vrstice Williama Shakespearja:

*»Med vlakni drobne te cvetlice skrit
je strup poguben in sok lekovit:
njen vonj srce nam poživi in čute,
okus zbudi vsem udom krče krute.«*

S pričujočim priročnikom želimo opozoriti na vrednote slovensko-madžarskega obmejnega območja, obenem pa tudi nuditi pomoč pri dolgoročni ohranitvi le-teh.

Regijo GardEN obravnavamo kot celoto, zato smo vsa načela in smernice, namenjene ponudnikom storitev zavestno združili v en priročnik, saj se območji vzajemno gradita in vplivata druga na drugo. Upošteva to dejstvo priročnik po tematskih sklopih ločeno predstavlja možnosti in priložnosti ponudnikov turističnih storitev, povezanih z dejavnostmi, ki zajemajo ekološko zavedanje in upravljanje z obiskovalci.

1. Sistem izrazov

Posredovanje ekološko ozaveščenega pristopa pri zagotavljanju storitev, razvoju in ponujanju produktov, izvajanje dejavnosti, povezanih z upravljanjem z obiskovalci in povezovanje dveh območij je lahko pristno le, če imamo razčiščene pojme, povezane s tematskim področjem in njihovim pomenom tako na splošnem področju kot tudi v povezavi s turizmom.

4

1.1. Izrazi, povezani z ekološko ozaveščenostjo

Ena izmed osnovnih izrazov ekološko ozaveščenega pristopa je *trajnostni razvoj*, ki na podlagi vladne uredbe št. 171/2012. (VII. 26.) »... pomeni tak razvoj, ki trenutne potrebe sedanjih generacij zadovolji na način, da pri tem ne ogroža načine zadovoljenosti potreb prihodnjih generacij.«

Svetovna turistična organizacija Združenih narodov je leta 1999 sprejela tudi Etični kodeks v turizmu, v tretjem členu le-tega pa turizem¹ opredeljuje kot enega izmed dejavnikov trajnostnega razvoja. Zaradi skladnosti z načeli in doseganje teh načel trajnostnega turizma so predpisali upoštevanje in izvajanje sledečih pogojev:

- Vsi udeleženci turizma morajo varovati naravno okolje.
- Državni organi morajo dati prednost in spodbujati oblike turističnega razvoja, ki spodbujajo ohranjanje virov, ter spodbujati minimaliziranje nastajanja odpadkov.
- Znižati je treba sezonsko naravnost turističnega povpraševanja.
- Načrtovanje turistične infrastrukture in programiranje dejavnosti je potrebno izvesti tako, da se zaščiti naravna dediščina ekosistemov in biološke raznolikosti ter se ohranjajo ogrožene vrste.

Na pomembnost trajnostnega turizma in na upoštevanje z njim povezanih načel na Madžarskem opozarja tudi druga Nacionalna strategija o podnebnih spremembah². Strategija pravi, da podnebne spremembe vpliva in bo vplivala na krog turističnih dejavnosti in na turistično

¹ **Vir:** Csorba Gy. (ur.): Fenntartható turizmus, infojegyzet 2017/41., Budimpešta, 23. maj 2017

² **Vir:** Druga Nacionalna strategija o klimatskih spremembah za obdobje do 2050, za leta 2018-2030, 23/2018. (X.31.) Priloga sklepa parlamenta, Ministrstvo za inovacije in tehnologijo, Budimpešta, 2018

ponudbo, najbolj pa lahko vpliva na turizem na prostem. Izpostavljajo tudi, da »na turizem ne vplivajo samo neposredni klimatski parametri (vročinski valovi, spremembe rečnih režimov, pogostejša neurja), ampak tudi naravni vplivi, nastali zaradi klimatskih sprememb ter njihove družbeno-gospodarske posledice. Klimatsko prijazen turizem se zavestno pripravlja in računa na ugodne in neugodne klimatske in vremenske vplive na tak način, da pri tem teži k znižanju izpustov toplogrednih plinov s poudarkom na krepitvi podnebne zavesti.«

Program Združenih narodov za okolje in Svetovna trgovinska organizacija (UNEP-WTO) sta leta 2005 **trajnostni turizem** definirala tako: »Trajnostni turizem je tisti turizem, ki v celoti upošteva sedanje in prihodnje gospodarske, družbene in okolijske vplive ter potrebe turistov, industrijske panoge, okolja in gostiteljskih skupnosti.«

Vladni odlok št. 171/2012 (VII. 26) o razglasitvi Zapisnika o trajnostnem turizmu, ki se nanaša na Okvirno konvencijo o zaščiti in trajnostnem razvoju Karpatov, podpisano 22. maja 2003 v Kijevu, prav tako opredeljuje trajnostni turizem. Ta uredba določa, da »je **trajnostni turizem** taka vrsta turizma, ki se zavzema za trajnostno rabo okolijskih virov, preprečuje ogrožanje biološke raznolikosti in stanja okolja ter minimalizira škodljive okolijske, ekološke, kulturne in družbene vplive; razpoznavnost in prepoznavanje ter spoštovanje naravnih ekosistemov in bioloških virov v vedno večji meri omogoča preko izobraževanja; spoštuje družbeno-kulturne zaklade prejemnih okolij z ohranjanjem grajene in žive kulturne dediščine in tradicionalnih vrednot, pripomore k medkulturnemu razumevanju in sprejemanju, pripomore k zagotavljanju uporabne dolgoročne gospodarske dejavnosti, pri tem pa ustvarja družbeno-gospodarske prednosti, dosegljive za vse deležnike, ki jih pravično razporeja. K temu pa za prejemna okolja dodaja tudi stabilne zaposlitvene in prihodkovne možnosti in pripomore k zmanjševanju revščine.«

Razmerje med ekološkim turizmom in trajnostnim v raznih strokovnih člankih večinoma opredeljujejo na dva načina. Nekatera stališča pravijo, da sta izraza ekološki turizem in trajnostni turizem sopomenska izraza, drugi pa pravijo, da trajnostna naravnost ni značilna za vse ekološke turistične dejavnosti, torej morajo turistični produkti zadostovati več različnim pogojem (npr. ohranjanje biološke raznovrstnosti) in konceptom, da bi tako lahko ustrezalo tudi načelom trajnostnega turizma. Torej na podlagi tega lahko ekološki turizem razumevamo širše, pri tem pa je posebej pomembno prevzemanje okolijske odgovornosti.

Svetovna zveza za varstvo narave (International Union for Conservation of Nature and Natural Resources, kratica IUCN) v svojem programu **ekološki turizem** opredeljuje tako: »To so

potovanja in izleti, na katerih prevzemamo okoljsko odgovornost na relativno nemotenih naravnih okoljih, užitek v naravnih ter kulturnih vrednotah preteklosti in sedanjosti, ter dejavnosti, s katerimi pripomoremo k družbenem in gospodarskem napredku lokalnega prebivalstva.«

Državni zbor, ki je sprejel Nacionalni razvoj 2030 – državni razvojni in prostorski koncept, je v opredelitvi pojmov v prilogi sklepa št. 1/2014 (I. 3.) **ekološki turizem** opisuje tako: »Okoljsko odgovorno potovanje in izleti so dejavnosti, ki potekajo v relativno nemotenem naravnem okolju s ciljem ogleda in užitka v naravnih ter kulturnih vrednotah preteklosti in sedanjosti na način, da se le-ti ohranjajo z zmanjšanjem vplivov obiskov, obenem pa pripomorejo k družbenem in gospodarskem napredku lokalnega prebivalstva. Tovrstne dejavnosti nudijo kompleksne možnosti in rešitve upravljalcem zaščitene naravnih območij z ohranjanjem naravovarstvenih vrednot, z obnovo turizma in lokalnih virov z nadziranim organiziranjem razporeda in sprejema turistov. Glavna značilnost takih dejavnosti je specifičnost malih skupin in korist lokalne družbe. V splošni pomen izraza ekološki turizem se lahko uvrstijo določene panoge podeželskega, vodnega, obvodnega in aktivnega turizma ter naravnega turizma v naravi. Slednje se smatra kot skupek posebnih turističnih programov, ki nudijo doživljanje naravne flore in favne, naravne in kulturne dediščine, neformalne možnosti izobraževanja, ob tem pa zagotavlja tudi varovanje zaščitene naravne in kulturne dediščine in danosti.«

Za izraz **ekološko zavednost** oziroma ekološka ozaveščenost kot tak nimamo neke konsistentne razlage, saj se strokovnjaki tej temi tudi približujejo z različnih stališč. Vsekakor pa se lahko pove, da izraza trajnost in odgovornost zelo dobro označujeta ekološko zavedne turiste. S pregledom značilnosti potrošniške ekološke zavesti³ lahko dobimo neko splošno sliko o ekološko zavednih gostih. To so osebe s posebnim pogledom na svet in sistemom vrednot, ki verjamejo v enakovrednost človeka in narave, pomembna sta jim okolje in okoljski problemi oziroma rešitve le-teh. Pri izbiri lokacije za njihove prostočasne aktivnosti so jim pomembni dejavniki naravno okolje, možnost opazovanja živalskega in rastlinskega sveta, možnosti pohodništva v naravi.

Za uvajanje ukrepov ekološko zavednih pristopov so lahko v pomoč sledeča strokovna gradiva:

³ **Vir:** Schäfferné Dudás K.: A környezettudatosság többszintű értelmezése és a környezettudatos fogyasztói magatartás vizsgálata (doktorska disertacija), Pécs, 2008

- Vladni odlok št. 171/2012 (VII. 26) o razglasitvi Zapisnika o trajnostnem turizmu, ki se nanaša na Okvirno konvencijo o zaščiti in trajnostnem razvoju Karpatov, pripravljeno 22. maja 2003 v Kijevu, cilj tega pa je ta, da bi omogočila, stopnjevala in olajšala sodelovanja strank v razvoju trajnostnega turizma v Karpatih.
- Prof. Dr. Szlávik J. (vodja raziskave): Útikalauz a klímabarát turizmushoz c. kiadvány, Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem/publikacija z naslovom *Vodnik za podnebju prijazen turizem, Tehnična in ekonomska univerza v Budimpešti, Budapest/Budimpešta, 2010*
- Magyar Turisztikai Ügynökség – Szakmai segédlet a turisztikai partnerek számára, Zöldturizmus témakörben/*Madžarska turistična agencija – Strokovni priročnik za turistične partnerje na področju zelenega turizma, <https://mtu.gov.hu/cikkek/zoldturizmus-kutatas>*
- Konzorcij CPOEF in Horwath HTL (ur.): Strategija trajnostne rasti slovenskega turizma 2017–2021/*A szlovén turizmus fenntartható fejlődés stratégiája 2017–2021, Slovenija, 5. oktober 2017.*

1.2. Izrazi, povezani z načrtom upravljanja z obiskovalci

Upravljanje z obiskovalci⁴ je povezano s tematiko upravljanja turističnih atrakcij, sam izraz je tesno povezan z njim, ni pa sopomenski izraz. Upravljanje z obiskovalci se ukvarja s tistim delom atrakcij, ki so neposredno ali posredno povezani s samimi obiskovalci. S svojimi metodami obiskovalce vodi, usmerja in nudi pomoč pri tem, da bi bivanje na določenem kraju oziroma v regiji bilo zanje karseda najbolj ugodno in prijetno, brez motenja in onesnaževanja okolja. Upravljanje z obiskovalci podpira upravljanje turističnih atrakcij, najpomembnejši cilj slednjega pa je ta, da bi obiskovalcem z ogledom turističnih atrakcij in s sodelovanjem v programih dajala pozitivno in trajno doživetje.

V preteklih letih se je vedno bolj večalo zanimanje za turizem v naravi in ekološki turizem, na tem področju pa se je skokovito povečalo tudi število obiskovalcev, tako pa je na

⁴ **Vir:** Puczko L.-Rátz T.: Az attrakciótól az élményig – A látogatómenedzsment módszerei, Budapest, 2000

več mestih nastala gneča tako v času kot prostoru. Pri reševanju tega problema ponuja z uporabo marketinških in informacijskih tehnik pomoč prav sistem upravljanja z obiskovalci.

Na podlagi študije strokovne literature sta po mnenju strokovnih sodelavcev Lászla Puczkója in Tamare Rátz naloge sistema upravljanja z obiskovalci sledeče:

- Priprava paketa storitev na podlagi povpraševanja in potreb obiskovalcev in izpolnitev doživetij, ki jim je ponujena.
- Povečevanje razpoznavnosti in priznavanja atrakcije.
- Povečevanje občutljivosti in razumevanja obiskovalcev glede atrakcije.
- Zmanjšanje družbenih in okolijskih vplivov, nastalih zaradi turistov.
- Maksimiranje pozitivnih gospodarsko-družbeno-okolijskih vplivov.
- Zmanjšanje sezonskega značaja.
- Zviševanje ponosnosti lokalnega prebivalstva.
- Doseganje ciljev voditeljev oziroma podjetij tako, da bodo obiskovalci začutili, da so obiskali posebno turistično atrakcijo.

Upoštevajoč omenjene se lahko **načrt upravljanja z obiskovalci**⁵ sestavi iz sledečih elementov:

- interpretacijski načrt
- program storitev
- prometni načrt/načrt dostopanja
- načrt vodenja učinkov.

Ob pregledu posameznih elementov načrta je glavni cilj **interpretacije** ta, da bi obisk postal doživetje, za to pa je potrebno najprej opredeliti poslanstvo in cilj atrakcije. Z opredelitvijo slednjega dodajamo tudi tiste naloge, ki jih je potrebno opraviti tekom komunikacije z obiskovalci. Pri načrtovanju interpretacije se zberejo teme, ideje, zgodbe, ki se jih lahko uporabi pri predstavitvi atrakcij, in se sestavijo metode in tehnike predstavitve, upoštevaje to, da bo uporaba teh za obiskovalce ob obisku atrakcije pomenilo doživetje. Na koncu je potrebno še določiti časovno razporeditev uresničitve ter je potrebno prirediti tudi potrebe virov in časa za razvijanje atrakcije, določiti pa je treba tudi vire sredstev vseh dejavnosti.

⁵ **Vir:** Pécsi Tudományegyetem: Turizmusmenedzsment, Kempelen Farkas Hallgatói Információs Központ, Pécs, 2011

Drugi element je izoblikovanje **programa storitev**, pri katerem je potrebno misliti na storitve udobja in različne trgovske storitve, ki obiskovalcem dopolnjujejo in izpopolnjujejo doživljajske elemente programa.

Tretja stopnja je priprava **prometnega načrta/načrta dostopanja**, saj je dostopnost atrakcij, oddaljenih od večjih centrov, lociranih na podeželju, pomembno vprašanje. Učinek pozitivnega doživetja lahko v veliki meri ogroža težka dostopnost dane turistične atrakcije, ali v primeru pohodne poti možnost, da se gostje zaradi neustreznih oznak na poti izgubijo.

Zadnji element je **načrt vodenja učinkov**, katerega cilj pa je ta, da bi okrepil pozitivne spremembe, ki nastajajo zaradi prisotnosti in dejavnosti obiskovalcev, oziroma da bi zmanjšali negativne vplive.

Atrakcije lahko v povezavi z upravljanjem z obiskovalci delimo na več skupin, med katerimi sestavljajo eno izmed glavnih skupin elementi naravnega okolja.

Ti elementi pa v prvi vrsti niso nastali zaradi turistične uporabe oziroma objekti niso bili zgrajeni s takim namenom, so pa sčasoma (delno) postale atrakcije. V tem primeru je naloga in obveznost upravljanja oziroma ponudnikov, da bi minimalizirali možne škode, ki bi nastale zaradi obiskovanja.

Najpomembnejši cilj načrta upravljanja z obiskovalci naravnih znamenitosti, ekoturističnih storitev, povezanih z GardEN je ta, da ob upoštevanju načel trajnosti obiskovalcem zagotovi takšna doživetja, ki jih spodbujajo k vračanju v regijo.

2. Uvajanje načel ekološkega zavedanja pri turističnih ponudnikih

Tako kot zasebne osebe kot tudi osebe, ponudniki storitev imamo tudi možnost, da sprejemamo ekološko zavestne⁶ ali protiekološke odločitve. Z namenom varovanja okolja podpiramo lokalno okolje s tem, da kupujemo lokalno, regionalno pridelane produkte, s selektivnim zbiranjem odpadkov, s spodbujanjem rabe javnega prevoza in z varčevanjem pri rabi naravnih virov.

V preteklih letih se tako na Madžarskem kot v Sloveniji vedno bolj postavljajo v ospredje programi, ki temeljijo na naravnih doživetjih ter z njimi povezani gastronomski programski elementi. V krogu lokalnih produktov specialna ponudba produktov določenega območja doživlja pravo renesanso in obiskovalcem daje doživetje, ki ga lahko »vzamejo s sabo domov«. V obmejno območje zaradi ugodnih geografskih danosti prihaja vedno več takih turistov, ki dajejo prednost okoljsko trajnostno naravnanim načinom potovanja (pešačenje, kolesarjenje, raba javnega prevoza) in so odprti za kombinirane načine potovanja, za učinkovito povezovanje individualnega in skupnega prevoza, za izkoriščanje možnosti e-mobilnosti.

Ponudniki storitev v regiji morajo reagirati na tovrstno povpraševanje, saj se to med turisti pojavlja kot realna potreba po takih storitvah.

Ponudniki turističnih storitev lahko uvajanje delovanja po načelih ekološke zavednosti uresničijo z naslednjimi koraki: 1. osnovna analiza trenutnega stanja storitev in delovanja, 2. izdelava priročnika in pravilnika o ekološki zavednosti organizacije.

V prvem koraku lahko ponudnik storitev z analizo stanja oceni, na katerem področju je potrebno uresničiti neke ukrepe, da bi lahko dejavnost prešla v trajnostno naravnost. Na osnovi tega se za organizacijo lahko pripravi specializirani priročnik in pravilnik o ekološki zavednosti.

⁶ **Vir:** A növekedés nem fenntartható, de a fejlődés igen! – Intervju z dr. Kláro Hajnal, magyar coachszemle, Pécs, 2018

2.1. Ekološki odtis

Z izračunom ekološkega odtisa se lahko določi, koliko enot je glede na zemljišče, z upoštevanjem različnih vidikov, potrebnih za zagotavljanje storitve, torej daje število potrebnih resursov. Pojem ekološki odtis se kot pojem lahko smatra tako: »**Ekološki odtis**⁷ je obseg uporabe in izkoriščanja narave populacije na določenem območju, z upoštevanjem rabe resursov in nastajanja odpadkov na način, da se to opredeljuje v enotah glede na zemljišče.«

Pri izračunu ekološkega odtisa kot rezultat dobimo konkretno številko. Vrednost te številke glede na osebo je v splošnem že trenutno višja, kot ki jo narava lahko dolgoročno vzdržuje. To nakazuje tudi to, da iz leta v leto vedno hitreje dosežemo tako imenovani Dan presežka/prekoračitve Zemlje (EOD). To je dan, ko je zmožnost obnavljanja naravnih resursov enaka ekološkemu odtisu človeštva oziroma s potrebo po resursi. Po tem dnevu že »presehamo«, torej uporabljamo take resurse, ki jih planet več ne zmore proizvajati.

Ker se ta izračun lahko opravi za kakršno koli potrošniško enoto, tako se lahko te vrednosti določijo tudi za prenočišča ali turistične storitve. Kalkulatorji teh podatkov, uporabni v obeh državah, so sledeči:

<https://youandicc.com/our-offer/free-carbon-footprint-calculator/?lang=hu>

<https://www.carbonfootprint.com/calculator1.html>

Ekološki odtis uporabe oziroma zagotavljanja neke turistične storitve je sestavljena iz sledečih elementov:

- promet oziroma prevoz – kako daleč je lokacija storitve/atrakcije, dostopnost do lokacije, s kakšnim prevoznim sredstvom je dostop možen, ali je dostopnost lokacije storitve/atrakcije trajnostno zagotovljiva,
- odpadki in odpadne vode, nastale med uporabo/zagotavljanjem storitve – količina, možnosti upravljanja, recikliranja le-teh,
- izvor in način predelave uporabljenih živil,
- vir in način uporabe porabljene energije.

⁷ **Vir:** Medvéne dr. Szabad K.: A fenntartható fejlődés gazdaságtana, Kempelen Farkas Hallgatói Információs Központ, Pécs, 2011

Ponudniki turističnih storitev lahko na podlagi sledečih smernic znižajo ekološke odtise, posredno povezane s storitvijo:

- priporočilo ponudbe programov in storitev na regionalni, županijski ravni.
- Ustvarjanje pogojev za okolju prijazne storitve prenočišč ali lokacije storitve, pridruževanje sistemu vrednotenja.

2.2. Uvajanje sistema vrednotenja v storitve

Ponudniki turističnih storitev lahko o svojih rezultatih na področju ekološke zavednosti dobivajo povratne informacije, če uvedejo nekakšen sistem okolijskega upravljanja ali sodelujejo v kakem programu vrednotenja, ki daje povratne informacije o dejavnostih, ki jih opravljajo.

V naši državi in tudi v Evropski uniji obstajajo različni sistemi za vrednotenje in razvrščanje okolju prijaznih storitvenih in nastanitvenih dejavnosti, vsem pa je skupno to, da tekom delovanja preučujejo uresničevanje dejavnikov, rezultate in učinke, ki podpirajo trajnostni razvoj.

Okolju prijazni ponudniki storitev lahko pri izoblikovanju, upravljanju in vzdrževanju lokacije:

- lokacija in izoblikovanje objekta naj ne ogroža rastlinstva in živalstva v okolici, naj se harmonično ujema z okolico.
- Vzpostavitev energijsko varčnega sistema gretja in hlajenja, izgradnja naravnega prezračevalnega sistema.
- Uporaba obnovljivih virov energije za delovanje storitvene dejavnosti.
- Oprema, izdelana iz naravnih in/ali recikliranih materialov ali materialov za večkratno uporabo.
- Uporaba okolju prijaznih produktov pri upravljanju.
- Raba načela »od njive do mize« pri zagotavljanju živil bodisi z vzpostavitvijo lastnega vrta ali z upoštevanjem načela kratkih dobavnih verig.
- Upoštevanje rastlinstva in živalstva ter skupnosti v okolici pri oblikovanju, ponudbi in organizaciji programov za goste.

Uspešnost uporabe zgoraj omenjenih načel in drugih določenih kriterijev preučujejo in merijo tudi sistemi ocenjevanja kakovosti v turizmu, ki so predstavljeni v nadaljevanju.

Nagrada Zeleni hotel

Zveza madžarskih hotelov in restavracij je za spodbujanje varstva narave uvedlo spodbujevalno dejavnost za hotele, delujoče na Madžarskem. Sestavili so programski paket z naslovom »Ne moti«, ki daje praktične usmeritve in pomoč pri oblikovanju okoljsko zavednega pristopa.

Kot spodbudo za hotelske storitve je zveza leta 1994 prvič objavila razpis »Zeleni hotel«, cilj le-tega pa je ta, da bi pripomogli k čim večjemu širjenju okoljsko zavednega pristopa, ki postaja dandanes vedno bolj pomembno.

Pri hotelih, ki so se prijaviili na poziv, preučujejo upoštevanje predpisov na več področjih kot na primer področje grajenega okolja, obremenitev okolja, varstvo kakovosti zraka, ravnanje z odpadki, zvočna zaščita in zaščita tresljajev. Pomemben kriterij je tudi, da ima prijavitelj na razpis tudi izdelan pravilnik o varstvu okolja, mora pa podati tudi svoj tako imenovani ogljični odtis, podati pa mora informacijo tudi o tem, ali poteka zbiranje odpadkov ločeno in ali ima lovilec maščob.

Ekološki znaki v Evropski uniji

Na področju turizma je v Evropski uniji v uporabi več različnih ekoloških znakov. Tiste organizacije, ki dosežejo ali presežejo določeno raven učinkovitosti, lahko uporabljajo dano oznako. Trenutno se po svetu uporablja več različnih ekoloških znakov, med njimi pa so znatne razlike, to pa pomeni tako za ponudnike kot za uporabnike storitve težavo pri določanju vrednosti, s tem pa tudi razumeti prednosti njihove uporabe.

Ekoturistična znamka Village+ postavlja v določenem okolju v ospredje delovanje turističnih podjetij po načelih trajnostnega razvoja, 20 kriterijev vrednotenja pa so tudi izoblikovali z upoštevanjem teh načel. Organizacije, prijavljene na razpis, izoblikujejo program trajnostnega razvoja na podlagi danih kriterijev. Znamka se lahko pridobi za triletno obdobje, organizacije, ki pa so znamko pridobili, pa postanejo člani zveze »European Regions Touring Natura Network«.

Evropski okoljski znak (European Ecolabel) je evropska znamka okolju prijaznih produktov in storitev, ki so jo ustanovili leta 1992, da bi s tem spodbujali podjetja k izdelavi okolju prijaznih produktov in uveljavitvi okolju prijaznih storitev. Sistem vrednotenja daje pomoč

organizacijam, ki ponujajo prenočišča, v tem, da bi pri svojih vsakodnevni dejavnostih upoštevali načela varčevanja z električno energijo, varčevanja z vodo, premišljeno ravnanje z odpadki, s tem pa pripomorejo k zmanjšanju stroškov in k razvoju svojih storitev. Znamko so ustanovili za prenočišča in kampe.

Podeželski ponudniki prenočitvenih storitev imajo od leta 1994 možnost, da s pomočjo sistema vrednotenja, ki ga je izdelal ECEAT – Evropski center za turizem na ekoloških kmetijah, lahko preučijo svoj sistem storitev. **Znak ECEAT** ima že približno 1300 podeželskih ponudnikov prenočitev, ob zahodnoevropskih državah pa je znak pomemben tudi v Vzhodni Evropi. Sistem vrednotenja po državah upošteva tudi lokalne značilnosti, k doseganju kriterijev nove in velike finančne naložbe niso potrebne, v veliki meri pa so izpostavljeni ponudniki, zavezani k ekološkosti in ekologiji.

Preučevanje skladnosti s kriteriji zgoraj omenjenih ekološki znakov postane posrednikom storitev koristna ne samo takrat, ko se prijavijo na razpise pridobitve teh znakov, ampak tudi takrat, če želijo stopiti na pot, ki vodi k trajnostnemu razvoju in ekološki zavednosti, saj tako lahko ponudniki preučijo, na kakšni ravni so pri uresničevanju pogojev trajnostnega razvoja in kakšne dejavnosti morajo še izvesti.

Projekt Evropske destinacije odličnosti

Evropska komisija je leta 2006 pričela z iniciativo »Evropske destinacije odličnosti« (Destinations of Excellence – EDEN⁸), cilj te iniciative pa je, da »opozori na raznolikost evropskih turističnih destinacij, na njihove skupne lastnosti in vrednote, ki jih predstavljajo«, s tem pa pripomore tudi h konkurenčnosti malih in srednjih podjetij. Med konkretnimi cilji projekta EDEN kot razpisa so zapisani različni cilji, povezani s trajnostjo, kot so na primer zmanjšanje gneče, preureditev sezonskega značaja, preusmeritev turistov v smer netradicionalnih turističnih destinacij oziroma nagrajevanje trajnostnih oblik turizma.

Med cilje iniciative EDEN spada tudi vzpostavljanje mreže nagrajenih turističnih destinacij na evropski ravni, in sicer z namenom izmenjave primerov dobrih praks med turističnimi destinacijami po Evropi. Pozive objavijo v državah članicah vsako leto, in sicer v temah, ki jih oblikujejo nacionalne turistične organizacije.

⁸ **Vir:** https://hu.wikipedia.org/wiki/Kiv%C3%A1ll%C3%B3_Eur%C3%B3pai_Desztin%C3%A1ci%C3%B3k

V preteklih letih je tako na Madžarskem kot v Sloveniji več regij, kjer upoštevajo tudi dana načela trajnosti, prejelo naziv Evropske destinacije odličnosti:

- Órség, najbolj razvijajoča se podeželska destinacija (2007)
- Krajinski park Írottkő, najbolj razvijajoča se ekoturistična destinacija (2009)
- Jezero Tisza-tó, najboljša naravna vodna destinacija (2010)
- Solčavsko – Harmonija treh dolin, destinacija, ki varuje zaščitena naravna okolja (2009)
- Laško – dostopna in trajnostna turistična destinacija (2013)

Povzeto torej uvedba sistemov vrednotenja oziroma priprava na vrednotenje pripomore k temu, da ponudniki turističnih storitev upoštevajo in izpolnjujejo načela trajnostnega razvoja.

2.3. Ekološko zavedanje v praksi

Po analizi stanja turističnih storitev glede trajnosti je za ponudnike storitve naslednji korak lahko izdelava priročnika in pravilnika o ekološkem zavedanju, pri pripravi teh dokumentov pa so v pomoč koraki, opisani v nadaljevanju.

V tem poglavju smo zbrali nekaj praktičnih napotkov in nekaj dejavnosti, ki jih lahko tudi obravnavamo kot posamezne cilje, ki so povezani z vsemi pomembnimi področji, povezanimi s ponudbo storitev, le-ti pa lahko nudijo tudi pomoč pri stopanju na pot trajnostnega razvoja.

Dostop do lokacije

Obravnavano obmejno območje ima glede prometa veliko prednosti. Regija GardEN je dostopna tako iz centralnih območij Madžarske kot tudi iz osrednje Slovenije po avtocesti, dostopna pa je tudi z javnim prevozom, in sicer z železnico. Obiskovalce, ki v regijo pridejo po glavnih cestnih povezavah, v sami regiji pričakujejo javne ceste z manjšim prometom, poti, po katerih je možno kolesariti, le-te pa dajejo idealne možnosti ljubiteljem slow turizma, ki želijo regijo raziskati na tak način.

Ponudniki storitev lahko goste spodbujajo k temu, da izkoristijo možnosti javnega prevoza ali drugih alternativnih in okolju prijaznih možnosti prevoza (kot npr. sopotništvo) in tako dostopajo do svoje počitniške lokacije. To lahko spodbujajo na naslednje načine:

- Pri pripravljanju ponudbe podajte tudi možnosti dostopanja z javnimi prevoznimi sredstvi.
- Lahko dostopna objava voznih redov na spletnih straneh ponudnika.
- Zagotovitev transferja (tudi brezplačno) do najbližje postaje javnega prevoza.
- Zagotovitev alternativnih prevoznih sredstev (npr. kolesa) za čas prebivanja v regiji.
- Možnost izposoje ali brezplačnega najema pohodniške opreme.
- Organizacija skupinskih programov, ki temeljijo na javnem prevozu (npr. kombi, minibus, gozdna železnica ipd.).

Trajnostno in okoljsko ozaveščeno gostinstvo

V Evropski uniji letno proizvedemo 88 milijonov ton⁹, odpadne hrane, kar pomeni 173 kg odpadne hrane na osebo, več kot polovica tega pa nastane v gospodinjstvih. To privede do tratenja takih dragocenih virov, kot je voda, imajo pa tudi škodljiv učinek na okolje, saj se smatrajo kot nevarni odpadki. Na Madžarskem nastane letno znatna količina, 1,8 milijonov ton živilskih odpadkov (na podlagi ocenjenih podatkov za leto 2012 je to 175 kg/osebo), v Sloveniji pa je ta količina znatno manjša (72 kg/osebo). Nastanek precejšnjega dela tega bi bilo možno preprečiti. Pri zmanjšanju nastajanja živilskih odpadkov imajo tudi ponudniki storitev veliko vlogo, veliko pa lahko pripomorejo tudi k osveščanju.

Ponudniki storitev lahko z naslednjimi ukrepi podpirajo največjo možno mero izkoriščanja živil ter trajnostno oskrbo z živili:

- Sezonsko prirejeni jedilniki in raba sezonskih surovin.
- Uporaba lokalno in/ali regionalno pridelanih pridelkov, po možnosti uporaba načel kratkih oskrbovalnih verig.
- Povečanje učinkovitosti delovanja kuhinje za zmanjševanje nastajanja odpadkov.
- Minimaliziranje nastajanja ostankov hrane z zavednim načrtovanjem jedilnikov in količin.

⁹ **Vir:** Zavržena hrana v EU: številke, Evropski parlament, <https://www.europarl.europa.eu/news/hu/headlines/society/20170505STO73528/elelmiszer-pazarlas-az-eu-ban-a-szamok>

- Zmanjševanje uporabe pakiranih in vnaprej pripravljenih majhnih obrokov pri zagotavljanju prehrane.
- Po možnosti zagotavljanje lastnih sestavin v obliki zeliščnega ali zelenjavnega vrta, z oblikovanjem lastnega sadovnjaka.
- Domače upravljanje, uporaba živilskih odpadkov, ki jih je mogoče kompostirati (nenevarni odpadki).
- Krepitev ozaveščenosti s predstavitvami poti oskrbe z živili in pridelovalcev, možnost nakupa njihovih produktov.
- Dajanje prednosti sestavinam oziroma surovinam, ki jih je mogoče nabaviti preko programov pravične trgovine (fair trade).
- Namesto nabave pri multinacionalnih trgovskih verig dajati prednost nabavi pri maloprodajnih verigah, rokodelskih/družinskih podjetjih.

Trajnostna oskrba z živili lahko kot tema tudi postane del programske pri ponudnikih storitev, saj lasten vrt ali »nasad« lahko ponuja nešteto priložnosti od skupne trgateve pa vse do opazovanja cvetenja spomladi. Za daljše izlete lahko sestavijo košaro za piknik z dobrotami, ki jih proizvajajo lokalni pridelovalci, lahko pa tudi ponudijo nakup manjših ali večjih darilnih paketov, ki vsebujejo okuse pokrajine. Promociji in komuniciranju z zunanjim svetom v povezavi z načeli trajnostnega razvoja v gostinstvu na Madžarskem služi ocenjevanje fundacije Felelős Gasztrohós Alapítvány. Ti podeljujejo tistim gostinskim obratom in podjetjem, ki opravljajo catering, ki bi radi svojo dejavnost opravljali bolj »zeleno«, oceno *Fenntartható Vendéglátóhely/trajnostna gostinska dejavnost*.

Gostinski obrati in kavarne, ki se prijavijo na ocenjevanje, morajo zadostovati sledečim kriterijem¹⁰:

kriteriji ocenjevanja gostinskega obrata:

- Opustitev uporabe palmovega olja.
- Ponudba vsaj dveh vegetarijanskih jedi oziroma hodov.
- Uporaba vsaj 30 % domačih živilskih surovin.
- Uporaba vsaj ene živilske surovine, pridelane na ekološkem kmetijskem gospodarstvu.

¹⁰ **Vir:** Fenntartható vendéglátóhely minősítés és hálózat, Felelős Gasztrohós Alapítvány, <https://www.gasztrohos.hu/fenntarthato-vendeglatohely-minosites>

- Opustitev uporabe embalaže in slamic za pitje iz polistirola.
- Uporaba vsaj enega čistila z oznako »Okolju prijazno«.
- Stalna prizadevanja za zmanjšanje obremenjevanje okolja.

kriteriji ocenjevanja kavarne:

- Uporaba izključno domačega mleka
- Opustitev uporabe embalaže iz polistirola, zagotavljanje slamic za pitje samo na prošnjo gosta.
- Vegetarijanske jedi v ponudbi.
- Uporaba vsaj 30 % domačih živilskih surovin.
- Najmanj ena vrsta kave in čaja z oznako bio/fair trade/direct trade v ponudbi.
- Uporaba vsaj enega čistila z oznako »Okolju prijazno«.
- Stalna prizadevanja za zmanjšanje obremenjevanje okolja.

Popolna ali delna uporaba in uveljavljanje teh načel že znatno vpliva na poti k doseganju trajnostnega razvoja v gostinstvu.

Zagotavljanje storitev z upoštevanjem načel podnebne zavedanja

V zadnjih desetih letih se globalne podnebne spremembe postavljajo vedno bolj postavljajo v ospredje, ekstremni vremenski pojavi so vedno bolj pogosti, učinke teh skrajnih vremenskih razmer (dolga sušna obdobja, nenadne padavine v velikih količinah ipd.) smo že vsi doživeli.

Podnebju prijazen turizem¹¹ se zavestno in zavedno pripravlja in računa na pozitivne in negativne vplive podnebnih in vremenskih sprememb, in sicer na način, da se nenehno ozira na krepitev podnebne zavedanja.

Pri zagotavljanju podnebju prijaznih turističnih storitev lahko organizacije poslužijo sledečih korakov:

- Izolacija zunanjih pregradnih elementov (zidovi, klet, pritličje, streha) za zagotavljanje najugodnejše energetske ocene objekta.
- Zamenjava vrat in oken.

¹¹ **Vir:** Prof. Dr. Szlávik J. (vodja raziskave): Publikacija za naslovom Útikalauz a klímabarárt turizmushoz, Tehnična in ekonomska znanstvena univerza Budimpešta, Budimpešta, 2010

- Posodobitev načina kurjave z montažo termostatskih radiatorskih ventilov in termostatov.
- Posodobitev sistema ogrevanja gospodinjske tople vode in vode za ogrevanje, po možnosti z uporabo obnovljivih virov energije.
- Posodobitev razsvetljave z upoštevanjem mest namestitve svetlobnih teles in uporabo prostora (montaža senzorskih svetlobnih teles ipd.).
- Uporaba energetske varčnih naprav oziroma naprav z nizko rabo energije (A+), izogibanje uporabi načina »stand by«.
- Uporaba obnovljivih virov energije za zagotavljanje energetske in toplotne potrebe.
- Zagotavljanje alternativnih načinov prevoza (npr. kolesa, rolerji ipd.) za goste v času bivanja v regiji.
- Zagotavljanje ustreznih poletnih temperatur s senčenjem, z uporabo alternativnih načinov hlajenja in zračenja.
- Uvedba in priporočanje storitev za goste, ki ugodno vplivajo na občutek toplote, kot so na primer zagotavljanje senčnikov, predaja pahljač, ponudba osvežilne vode.
- Povečanje podnebne zavednosti pri sodelavcih in gostih s pripravo ozaveščevalnih programov, namestitvijo opozorilnih nalepk (npr. Ugasni luč!), organizacijo izobraževanj.

Uvajanje okoljsko zavestnih ukrepov tekom delovanja

Uvajanje načel ekološke zavednosti je priporočljivo začeti z manjšimi koraki, ki ne zahtevajo večjih finančnih naložb, na podlagi rezultatov teh pa se lahko kasneje uresničijo večje naložbe.

Priporočamo sledeče ukrepe, ki ustrezajo uvajanju po majhnih korakih in načelom okoljskega zavedanja:

- Organizacija programov, povezanih s tako imenovanim slow turizmom in zelenim turizmom, zbiranje in ponudba podobnih programov.
- Ponudba alternativnih prevoznih možnosti, možna zagotovitev transferja pri izvedbi programov.
- Uporaba okolju prijaznih in biološko razgradljivih čistilnih sredstev.

- Uvedba ločenega zbiranja odpadkov, nakup izdelkov v embalaži za večkratno uporabo, izogibanje enkratnim embalažam.
- Namestitev varčnih vodnih pip.
- Zmanjšanje števila pranj brisač v nastanitvenih obratih.
- V primeru klimatiziranja prostorov nastavitve optimalne temperature, izdelava avtomatske regulacije.
- Uporaba okolju prijaznih materialov pri izdelavi informacijskih tabel, informacijskih površin, tiskovine, uvedba elektronskega poslovanja, kjer je to mogoče.

Če povzamemo, imajo ponudniki storitev oziroma zaposleni, od organizatorjev programov, pa vse do upravljalcev gostinskih do nastanitvenih obratov veliko možnosti za uporabo in uveljavitev načel ekološkega zavedanja na več področjih. Doseganje teh zastavljenih ciljev omejuje samo njihova zavezanost za doseganje ciljev in njihove finančne zmožnosti, kako hitro so zmožni doseči rezultate na tem področju.

3. Načrt upravljanja z obiskovalci v regiji GardEN

Metode, ki jih uporabljamo v dejavnosti upravljanja z obiskovalci, dajejo možnost za vodenje in usmerjanje obiskovalcev v regiji GardEN, in sicer z namenom, da bi jim sodelovanje v programih in čas, ki ga preživijo v regiji, dalo čim bolj pozitivno in trajno doživetje. Za doseganje tega je potrebno pripraviti načrt in pravilnik upravljanja z obiskovalci, ki je sestavljen iz 4 elementov.

Za pripravo načrta je takoj na začetku potrebno določiti zajeta območja. Na madžarski strani zajema zadevno območje 48 naselij v okraju Lenti, na južnem delu pa dopolnjeno z naselji vse do izliva Velike Krke (dodana naselja: Kerkaszentkirály, Csörnyeföld, Muraszemenye), v Sloveniji pa so zadevna območja upravna območja *Občine Moravske Toplice*, *Občine Dobrovnik* in *Občine Lendava*.

3.1. Interpretacijski načrt regije GardEN

Naloga interpretacijskega načrta je ta, da določi tiste dejavnosti, s pomočjo katerih postane obisk regije tudi doživetje.

Poslanstvo regija GardEN kot destinacije je ta, da na podlagi 5 izpostavljenih produktov in na tu potekajoče energijske linije in energijske točke gradi in uresničuje doživljajske programe, ki vplivajo na vsa občutja in dajejo vsem generacijam vsebinsko polne možnosti pristočasnih dejavnosti. ravno zaradi tega smo zbrali tiste, za komunikacijo potrebne informacije, da bi odkrivanje drobnih čudežev obmejnega območja za vse obiskovalce postalo zares pravo doživetje.

Glavni cilj pri organizaciji programov za goste, ki obišejo regijo je ta, da z izkoriščevanjem možnosti, ki jih ponuja slow turizem, naberejo čim več doživetij v času, ko prebivajo v regiji. S tem povezano se nam zdi pomembno tudi to, da ponudniki storitev kot del interpretacije poznajo in znajo posredovati pravila, veljavna v obeh državah (pravila pohodništva v naravi, pohodništva, kolesarjenja), ter imajo vse informacije o produktu.

Pravila pohodništva v naravi

V regiji je več območij, ki so naravovarstveno zaščiteni, v njih pa je več zaščiteneh živalskih in rastlinskih vrst, zaščita le-teh pa je izredno pomembna. V regiji Lenti so pod okriljem zaščite narodnega parka izključno obrobni deli naselij na severnem delu regije (Szentgyörgyvölgy, Magyarföld), medtem ko v Sloveniji na obmejnem območju ni naravnih parkov. Najbližje naravovarstveno zaščiteno območje je Krajski park Goričko. Ob nacionalnih pravnih predpisih veljajo na področju zaščite živalstva in rastlinstva oziroma ekosistemov tudi predpisi Evropske unije, tako je pri obisku regije potrebno upoštevati tudi te predpise.

Pravila, ki veljajo za obiskovanje gozdnih površin:

- Gozdne površine lahko peš na lastno odgovornost obiskuje vsakdo, lastniki oziroma upravljalci gozdov pa prosto obiskovanje lahko zaradi posebnih razmer (npr. lov) omejijo.
- Bodite pozorni na predpise glede omejitev, kot so pravila, ki se nanašajo obiskovanje lovskih območij, prepovedi kurjenja.

- Promet z motornimi vozili je na gozdnih površinah prepovedan. Kolesarjenje in jahanje je na označenih turističnih pešpoteh samo takrat mogoče, če je uporaba dovoljena in označena tudi za kolesarje in jahače.
- Pse lahko sprehajamo le, če so na povodcu.
- Kuriti je možno le na označenih mestih oziroma kuriščih.
- V naravovarstvenih območjih (npr. gozdni rezervati) je prepovedano ogrožanje in uničevanje živih bitij in njihovih habitatov ter zbiranje le-teh. Čudeže narave občudujte v živo, kot spomin pa si shranite v obliki fotografije.
- Odpadke, ki nastanejo na izletih, po možnosti vzemite s sabo domov v domače zabojnike za smeti, ali jih odvrzite v najbližji koš za smeti.
- Na izletih ne zapuščajte označenih in izgrajenih turističnih poti, saj nepotrebna hoja lahko povzroči škodo v rasti in rastišču rastlin.

Pravila, ki veljajo za obiskovanje drugih območij:

- Po možnosti prečkajte območja po označenih pohodnih poteh ali uporabljajte obstoječe poti.
- Obiskovanje območij, ki so označena s tablo, da so v zasebni lasti, brez dovoljenja lastnika ni možna.
- V naravovarstvenih območjih je prepovedano ogrožanje in uničevanje živih bitij in njihovih habitatov ter zbiranje le-teh.
- V programih sledimo načelu »Odkrijmo čudeže narave, doživetja pa shranimo na fotografijah.«
- Pri fotografiranju spoštujte zasebno lastnino, na kmetijskih površinah ne povzročajte škode s tem, da hodite po njih ali pobirate pridelke.

Pravila pohodov

Preden se gostje podajo na pot raziskovanja regije GardEN jim kot odgovorni ponudniki storitev dajmo nekaj dobrih nasvetov, v danih primerih pa se lahko zagotovijo tudi pomožna gradiva, materiali, da bi program vsem nudil doživetja.

- Predhodno preučite načrtovano pot, če je možno, vzemite s sabo zemljevid.

Pomožna gradiva, pripomočki: opis priporočenih poti, priprava in zagotovitev zemljevidov, zagotovitev/priporočilo vodnika, zagotovitev kontaktnih oseb, zagotovitev GPS-naprav.

- Izbira kondiciji primernih pohodnih poti glede na čas, razdaljo in težavnostno stopnjo.

Pomožna gradiva, pripomočki: Priporočanje pohodniških poti s podajanjem najpomembnejših informacij (čas, razdalja, težavnost ipd.).

- Izbira oblačil naj bo v vsakem primeru vremenskim razmeram primerno (oblačila, obutev), oprema naj bo prilagojena značilnostim poti.

Pomožna gradiva, pripomočki: zagotovitev izposoje pripomočkov za pohodništvo: pohodne palice, nahrbtniki, kolesarske torbe ipd.

- Pohodniki naj imajo pitno vodo in hrano za vse udeležence.

Pomožna gradiva, pripomočki: Obveščanje o možnosti dostopa do pitne vode, zagotovitev ustekleničene vode kot dodatna ponudba,

- Na daljših turah naj bo pri pohodnikih sredstvo za prižiganje ognja in žepna svetilka.

Pomožna gradiva, pripomočki: Zagotovitev enotnega paketa za pohodnike.

- V popotnih paketih naj bo tudi komplet za prvo pomoč za najnujnejše primere.

Pomožna gradiva, pripomočki: Zagotovitev kompleta za prvo pomoč z najnujnejšim priborom.

- Bodimo seznanjeni z najpomembnejšimi, za dano državo specifičnimi pravili in viri nevarnosti.

Pomožna gradiva, pripomočki: Dajanje informacij gostom o aktualnih pravilih.

Pravila za kolesarjenje

V madžarsko-slovenskem obmejnem pasu je veliko cest z nizko prometno frekvenco, na katerih je kolesarjenje varno. Ob tem pa je vedno več izgrajenih kolesarskih poti oziroma označenih kolesarskih pasov, ki zagotavljajo promet med destinacijami.

V preteklih letih je na področju regij Lenti in Moravske Toplice bilo izgrajenih več kolesarskih poti ali so bile obnovljene, bistveno pa se je izboljšalo označenost kolesarskih poti s tablami. Pred pričetkom kolesarjenja je pomembno, da vsi poznajo pravila, ki veljajo za kolesarjenje:

- V Sloveniji je za otroke pod 14 let obvezna uporaba čelad. Na Madžarskem je uporaba čelad obvezna takrat, če se pri kolesarjenju izven naselij dosežejo hitrosti nad 40 km/h.
- Kolesarjenje na označenih/izgrajenih pešpoteh je prepovedano kolesarjenje tako na Madžarskem kot tudi v Sloveniji, razen, če se za to izda dovoljenje.
- V Sloveniji so na 25 mestih po državi postavili kolesarske informacijske centre, kjer lahko kolesarji dobijo zemljevide, podrobne opise poti in možnosti transferja.
- V Sloveniji so vzpostavili sistem vrednotenja za kolesarjem primerne nastanitve, razporejene pa so v kategorije od 1 do 5, in sicer na podlagi tega, koliko dodatnih storitev ponujajo kolesarjem.
- Na Madžarskem in tudi v Sloveniji obstaja možnost potovanja iz ene destinacije v drugo z železnico v takih vagonih, kjer je možen tudi prevoz koles.
- V Sloveniji je bilo vzpostavljenih 14 kolesarskih regij, ena izmed zanimivih regij pa je okolica Moravskih Toplic na severovzhodu države.

Zavednost pri potovanju

Za zavedne in odgovorne popotnike se kot del pravilnika o upravljanju z obiskovalci lahko pripravijo tudi navodila, ki jih lahko kot del interpretacije pri organiziranih in predlaganih programih predamo gostom.

Nasveti za zavedne in odgovorne popotnike:

- Bodite odprti za druge kulture, tradicije, spoštujte lokalne družbene in kulturne tradicije in navade.
- Spoštujte človekove pravice.
- Bodite pozorni na varovanje naravnega okolja, varujte divjino.
- Bodite pozorni na umetnostno, arheološko in kulturno dediščino.
- Podpirajte lokalno gospodarstvo, kupujte lokalne rokodelske produkte.
- Spoznajte lokacijo potovanja, lokalne navade, pravila, oblike obnašanja.
- Bodite seznanjeni z lokalno veljavnimi predpisi in zakoni ter jih upoštevajte in se jih držite.

V odgovornem turizmu so zainteresirani, saj se nekontrolirano in netrajnostno večanje turizma lahko ustavi le z zavednim ravnanjem in se le tako usmeri v smer trajnostnega razvoja.

Regija GardEN se gradi na pet posebnih produktih, ki jih lahko spoznate preko različnih doživljajskih programov. Trajnost doživetij in pozitivne učinke različnih produktov lahko ponudniki storitev s ponudbo in predajo sledečih informacij.

Dišeč in zdravilen bezeg

Bezeg je v obmejnem območju dobro poznana rastlina, spoznavanje te rastline pa je za obiskovalca regije, ki sodeluje v samostojnih programih, lahko tudi neprijetno doživetje, če nima zadostnih informacij, ki so potrebne za spoznavanje te rastline. Preizkušanje produktov, izdelanih iz kontroliranih virov pridobljenega bezga je varna, ampak je v primeru samostojnih raziskovalnih potovanj pomembno upoštevati sledeče nasvete.

V regiji rasteta dve vrsti bezga, črni bezeg (*Sambucus nigra*) in smrdljivi bezeg (*Sambucus ebulus*).

Pomembno je razlikovati črni bezeg in smrdljivi bezeg, saj če uživamo jagode smrdljivega bezga, te lahko povzročijo bruhanje, drisko in motnje vida. Pri razlikovanju teh dveh različnih je lahko v pomoč sledeča primerjalna tabela:

	črni bezeg (<i>Sambucus nigra</i>) <i>poljudna imena:</i> navadni bezeg, bezeg, bezgovec, bezovec, bezonovec, bezdovec, zobovec	smrdljivi bezeg (<i>Sambucus ebulus</i>) <i>poljudno ime:</i> habat, evropski smrdljivi bezeg
steblo	3–10 m visok grm, drevo z olesenelimi stebli	trajnica z mehkim stebлом, nižje rasti, visoko 1–1,5 m
veje	veje se sklanjajo proti tlom, notranjost vej je spužvasta	veje so usmerjene navzgor, močno steblo je v notranjosti spužvasto
cvetovi	cvetovi so razporejeni po vsem grmu	cvetovi so na koncih vej, na vrhu rastline
plodovi	plodovi v kobulasti obliki visijo proti tlom, jagode so črne barve	plodovi so usmerjeni navzgor, jagode so črne barve, bolj mesnate in večje,

		dozorijo pa nekoliko kasneje kot pri črnem bezgu
cvetovi	cvetovi so užitni, cveti od konca maja do julija	cvetovi niso uporabni, cveti od junija do avgusta, možna pa so prekrivanja s cvetenjem črnega bezga
značilnosti cvetov	v cvetovih prevladuje samo bela in rumena barva, vonj je prijeten	prašnice cvetov so rdeče, vonj je svojevrsten, neprijeten
uporabnost in užitnost	cvetovi so uporabni in užitni, zreli plodovi do užitni	cvetovi in plodovi NISO UPORABNI IN UŽITNI
habitat	v gajih, na obrobjih gozdov, vodnih obrežjih, ob poteh in cestah, opuščeni nepremičninah, kjer so tla bogata s hranili (predvsem z dušikom)	ob poteh, drevoredih, v bližini živinorejskih obratov, propadajočih objektov
značilnosti		če podrgnemo rastlino, pušča neprijeten vonj
opozorilo	korenine rastline in odebeljena debela lahko povzročajo močne želodčne težave, uživanje surovih ali nezrelih plodov povzroča slabost, navzeo, bruhanje, pri toplotni obdelavi pa se te snovi razgradijo	močno strupeno (vsebuje cianglikozid), povzroča motnje vida, drisko

Tabela 1: Primerjalna tabela značilnosti črnega bezga (*Sambucus nigra*) in smrdljivega bezga (*Sambucus ebulus*)

Bezeg, ki raste grmasto ali kot manjše drevo, je že iz davnih časov poznana in z legendami povezana domača rastlina. V davnih časih je bil grm bezga prebivališče domačih bogov. V starih kovačnicah so za izdelavo meha uporabljali poganjke bezga z očiščeno sredico. Ribiči so večinoma iz bezga izdelovali igle za šivanje mrež. Iz podobnih razlogov že od zdavnaj uporabljajo veje breze za izdelavo pihal: raznih piščali, piščalk.

Črni bezeg je že od nekdaj znan kot lekarna revnega človeka, saj je uporabna pri težavah kot je zaprtje, vnetje oči, čisti kri, pospešuje bruhanje, izloča vodo, pomaga pa tudi pri izkašljevanju ter je primerna za odstranjevanje odmrle kože. Bezgov sok in marmelada pomaga pri prehladnih

obolenjih, krepí, pospešuje potenje oziroma izločanje vode. Blagodejno deluje tudi pri lajšanju dihalne stiske pri bolnikih z obolenjem koronarnega ožilja. Cvetove lahko uporabljamo kot dopolnilo pri hujšanju. Nekoč je veljala za pomembno barvilo, kar lahko tudi danes poskusimo. Pomembno je, da bezeg (cvetove, plodove), ki jih nabiramo na izletih po regiji, prepoznamo, nabiramo na čistih lokacijah, ki so oddaljeni od prometnic, so v zavetju, da bi tako tudi izdelki iz bezga dajali največji možen užitek.

Zdravilna ajda

Ajda je v prvi vrsti značilna bolj za slovenski del etnografske pokrajine Hetés, njena rjavočrna semena pa pogosto uporabljajo v vsakdanji prehrani. Navadna ajda (*Fagopyrum esculentum*), ki jo narečno imenujejo tudi ajdina spada v družino dresnovk (Polygonaceae), v vsakdanjem življenju pa jo uvrščajo med žita, ker jo uporabljajo podobno kot pšenico.

Gostje se v regiji z ajdo lahko srečujejo večinoma na pridelovalnih površinah v slovenskem in madžarskem delu pokrajine Hetés kot naknadni posevek. Ajda dozori v samo 100–110 dneh, žetev ajde pa se opravi do prvih zmrzali, najkasneje do začetka novembra.

Mehkostebelna rastlina doseže višino med 30 do celo 120 cm, listi rastline so srčaste oblike, dolžine 4–8 cm, ima socvetje dežnikaste oblike.

Seme je trikotne, tetraedraste oblike, z gladko površino, barva se razlikuje glede na sorto. Ajda velja za superžito, superživilo, saj vsebuje veliko ogljikovih hidratov, vlaknin in beljakovin, bogata je tudi z nenasičenimi maščobnimi kislinami ter mineralnimi snovmi. V sledovih vsebuje tudi take elemente, kot so železo, baker in cink, je pa tudi bogat vir vitaminov, saj vsebuje skoraj vse vitamine skupine B.

V regiji GardEN se predvsem na slovenskih območjih lahko srečamo z raznovrstnimi jedi iz ajde, kot sestavino pa jo lahko kupimo tako v madžarskih kot v slovenskih živilskih trgovninah. Okuse, ki jih gostje spoznajo v regiji, lahko tudi ponesejo v svoje domove, če kupijo kuharsko knjigo „Hetés népi táplálkozásá”/Ljudska prehrana Hetésa in preizkusijo recepte, ki jih najdejo v tej knjigi.

Gozdne in travniške cvetlice

Dolina Velike Krke in Prekmurje ima bogato rastlinstvo, v gozdovih in na travnikih se lahko srečujemo z veliko posebnimi vrstami.

Obiskovalci regije lahko skoraj vse leto spoznavajo kakšne posebne cvetove v njihovem naravnem rastišču, kar pa daje vsakemu naravovarstveniku posebno doživetje.

Doživetja gostov lahko obogatimo tako, da pripravimo koledar cvetenja najpogostejših zaščiteneh rastlin. Pri tem naj pomaga sledeča tabela:

	<p>Navadni mali zvonček (<i>Galanthus nivalis</i>), zavarovana vrsta.</p> <p>Imenujejo ga tudi prvi znanilec pomladi. Značilen cvet v obliki zvončka ima 3 koničaste zunanje liste ter 3 krajše notranje liste. Najbolj razširjen je v svežih, vlažnih listnatih gozdovih in gajih.</p> <p>čas cvetenja: februar–april</p>
	<p>Pomladanski veliki zvonček (<i>Leucojum vernum</i>), zavarovana vrsta.</p> <p>Čebulasta rastlina, cvetni listi so enaki, upognjeni v zvončasto obliko, konice cvetnih listov so zelenorumeni. Raste v svežih tleh gabrovih in hrastovih gozdov, barjanskih gozdovih in gajih.</p> <p>čas cvetenja: februar–april</p>
	<p>Travniška morska čebulica (<i>Scilla vindobonensis</i>), zaščitena rastlina.</p> <p>Spada v družino hijacintovk, socvetje je ohlapno s več cvetovi, modrovijolične barve. Raste v trdolesnih, hrastovih gozdovih poplavnih območij, gajih.</p> <p>čas cvetenja: (konec februarja), marec–sredina aprila</p>
	<p>Močvirska logarica (močvirski tulipan) (<i>Fritillaria meleagris</i>), zaščitena vrsta.</p> <p>10–30 cm visoka rastlina s tankim stebлом, 3–6 venčnimi listi. Cvet je uklonjen, zvonaste oblike, škrlatno-rdeče barve z vzorcem šahovnice. Raste v močvirjih, barjastih gozdovih, vlažnih travnikih.</p> <p>čas cvetenja: (konec marca)–april, začetek maja</p>
	<p>Navadna kukavica (<i>Orchis morio</i>), zaščitena vrsta.</p> <p>Spada v družino orhidejev, listi so dolgi 2,5–12 cm, socvetje je sestavljeno iz približno 1,5 cm dolgih cvetov, barva je od temno škrlatne, vijolične do rožnate. Značilno rastišče so senožeti, pojavlja pa se tudi na pokopališčih.</p> <p>čas cvetenja: sredina aprila–maj</p>

	<p>Vodna perunika (<i>Iris pseudacorus</i>), v Sloveniji zavarovana, na Madžarskem ne. Raste na močvirnatih humusnih tleh trajno ali začasno poplavljenih območij, ima do 1 m visoke suličaste liste. Cvetovi so opazno rumene barve, trajnica. čas cvetenja: maj–junij</p>
	<p>Sibirska perunika (<i>Iris sibirica</i>), zavarovana rastlina. Je 30–80 (–100) cm visoka, sloka rastlina s tankimi, dolgimi listi. Na stebelu rastejo 1–4 cvetovi vijolične barve. Je značilna vrsta barjastih in močvirnatih travnikov. čas cvetenja: maj–junij</p>
	<p>Rumena maslenica (<i>Hemerocallis lilio-asphodelus</i>), zaščiteni rastlina. Relativno visoka (80–100 cm), dekorativna trajnica. Ima dolge svetlozelene liste, limonino rumene cvetove s 6 venčnimi listi. Raste značilno na vlažnih, barjastih območjih. čas cvetenja: sredina maja –sredina junija</p>
	<p>Močvirski svišč (<i>Gentiana pneumonanthe</i>), zaščiteni rastlina. 15–60 cm visoka trajnica s suličastimi listi. Sviščevke imenujejo tudi encijan, od tod izvira tudi izraz encijanasto modra barva. Raste na sušecih se travnikih s prevladujočo stožko, na svežih gorskih senožetih. čas cvetenja: od druge polovice poletja do sredine jeseni.</p>
	<p>Navadna ciklama, kokorik (<i>Cyclamen purpurascens</i>), zaščiteni rastlina. Trajna gomoljevka s kožnatimi listi srčaste oblike, večinoma s sivimi lisami. Cvetovi so dišeči, povešenimi cvetovi, vijoličnimi ali škrlatnimi venčnimi listi. Raste značilno v bukovih, gabrovih, hrastovih gozdovih. čas cvetenja: julij–september</p>

Tabela 2: Značilne cvetoče vrste v madžarsko-slovenskem obmejnem pasu
fotografije: Tünde Kovács

Zaradi zaščite naravnih vrednot je pomembno, da se rastišča zaščitenih rastlinskih vrst obiskujejo z visoko previdnostjo, zato je pomembno opozoriti obiskovalce na sledeče:

- Pri fotografiranju in na pohodih je potrebno paziti na to, da ne motijo, poškodujejo habitatov in njihove okolice.
- Za spoznavanje habitatov je potrebno uporabljati učne poti, zemeljske poti in steze.
- Motenje, poškodovanje, uničenje, trganje zaščitenih živih bitij je prepovedano!

- Motenje miru živalskega in rastlinskega sveta (povzročanje hrupa, neutemeljena uporaba močne svetlobe, ipd.) je prepovedano!
- Pazite na čistost voda, ne onesnažujte okolja!
- Psa je potrebno voditi na povodcu!

Orhideja

Ljudje orhideje večinoma povezujejo s tropskim okoljem, v vsakdanjem življenju pa so ljudem poznane orhideje, ki jih lahko kupijo v cvetličarnah. V projekt GardEN je bila orhideja kot izpostavljeni produkt uvrščena zaradi delno zaradi največje farme orhidej v Srednji Evropi, ki deluje v Dobrovniku, delno pa zaradi divje rastočih orhidej, značilnih za regijo.

V regiji je najznačilnejša divje rastoča vrsta orhideje navadna kukavica (*Orchis morio*), ki spada v družino kukavičevk, najdemo jo pa lahko na različnih rastiščih. V dolini Velike Krke jo pogosto najdemo tudi na manjših pokopališčih, saj kukavičevkam ugajajo površine, ki jih kosijo.

Na farmi orhidej v Dobrovniku je možen vodeni ogled tropskega vrta, poleg orhidej pa lahko tudi samostojno spoznamo določene posebne vrste.

Vilinski vrt

V dolini Velike Krke in v Prekmurju imenujejo zbirke avtohtonih sort sadnega drevja vilinski vrt, začetki teh pa izvirajo s posestva gozdarja Gyule Kovácsa iz Pórszombata, in sicer iz njegovega nasada avtohtonih sort sadnega drevja na hribu Medes. Na območju Karpatskega bazena je veliko vilinskih vrtov, večino teh pa lahko prosto obiskujemo, v nekaterih pa večkrat letno organizirajo tudi različne programe.

Ti vrtovi so večidel odprti in si jih je mogoče prosto ogledati, se pa vsekakor splača pred obiskom povprašati o možnostih ogleda. Pomembno je vedeti, da so vrtovi ali javni ali v zasebni lasti, tako je tam rastoče sadno drevje in tudi sadje v lasti skupnosti.

3.2. Prometni načrt regije GardEN

Prometni načrt, ki ga lahko štejemo kot tretji del načrta za upravljanje z obiskovalci, je pomemben za obiskovalce, kajti je ta za obiskovanje atrakcij v regiji pomembno vprašanje tudi dostopnost do teh.

Iz tega stališča je lokacija regije GardEN ugodna, saj leži v neposredni bližini dveh tromej in tako tudi treh drugih držav (Avstrija, Hrvaška, Slovenija). Območje je na ugodni lokaciji tudi v prometnem smislu, saj ga v smeri vzhod-zahod prečkata kar dve glavni prometnici (glavna cesta št. 75 in 86). V bližini južnega dela regije je po hitri cesti M70, ki je nedavno bila preoblikovana v avtocesto, zlahka dostopno tudi glavno mesto oziroma Slovenija in tudi Hrvaška.

Dostopnost zadevnega območja v Sloveniji, ki zajema tudi Prekmurje, iz slovenskega glavnega mesta in iz sosednjih držav ni tako ugodna, zato spada tudi znotraj države med manj razvite regije. Boljšo dostopnost je prinesla avtocesta A5 med Mariborom, Mursko Soboto in Lendavo, ki doseže madžarsko mejo pri naselju Pince. Ostala naselja v regiji so na obeh straneh meje povezana z javnim cestnim omrežjem nižje kategorije in različne kakovosti.

Glede javnega prevoza bi lahko bilo stanje na obeh straneh meje boljše, lahko bi bilo več okolju prijaznih alternativnih možnosti prevoza. V območju mesta Lenti je večji del naselij dostopen le z avtobusom, na veliko mestih pa prebivalstvu dostop do javnih storitev omogočajo vaše skupnosti oziroma samouprave. Po železnici je dostopen le majhen del naselij, in sicer kraji, ki ležijo ob trasi proge št. 23 na relaciji Rédiics–Lenti–Csömödér–Gutorfölde–Zalaegerszeg.

V regiji veljata za vozlišče železniškega prometa Lendava in Murska Sobota.

Na madžarski strani je ena izmed atrakcij trasa ozkotirne Državna gozdna železnica v Csömödéru med Lentijem in Kistolmácsem, ki obiskovalcem v turistični sezoni ponuja priljubljene programe.

Za projekt je z upoštevanjem načel slow turizma pomembno poudariti pogoje, povezane s kolesarskimi dejavnostmi, saj se je na tem področju v preteklih letih uresničilo več razvojnih projektov na obeh straneh meje. Na madžarski strani lahko omenimo, da o mreži kolesarskih poti lahko govorimo le v primeru mesta Lenti, saj so po samostojnih kolesarskih poteh dostopni skorajda vsi deli mesta. Izgradnja zadnje kolesarske poti leta 2009, ki poteka na trasi Lenti–Mumor–Lenti–Lentiszombathely–tovarna CREATON, so kolesarji dobili možnost, da obkolesarijo mesto Lenti in njegove dele. Leta 2018 je bila mreži kolesarskih poti v regiji dodana še nova trasa na relaciji Lenti–Máhomfa–Kerkateskánd, naložbo pa je financirala Samouprava županije Zala. Leta 2019 je bila izgrajena še kolesarska pot na relaciji Lendvadedes–Dedeskecskés–Dolga vas. Ob prometno dokaj obremenjenem osrednjem delu je na območje doline Velike Krke kolesarjenje možno na manj prometnih poteh in relacijah, na delu teh pa je bila urejena prometna signalizacija. V projektu Iron Curtain Cycling pa je prav v

obmejnem območju bil z vzpostavitvijo prometne signalizacije uresničen razvojni projekt, priključitev regionalne mreže na slovensko-madžarski del poti EuroVelo 13.

Če primerjamo mrežo kolesarskih poti, je na madžarski strani obmejne regije razlika opazna. V okolici Lendave je kolesarska kultura mnogo bolj razvita, k temu pa pripomorejo tudi obstoječi infrastrukturni pogoji, saj je veliko manjših naselij povezanih s kolesarsko potjo ali pa je označen kolesarski pas. Nova možnost za povezovanje madžarsko-slovenskega obmejnega območja je kolesarska pot Lendvadedes–Dedeskecskés–Dolga vas v izgradnji, s čimer se bo kolesarjem med Lentijem in Lendavo zagotovila nova kolesarska relacija.

3.3. Načrt upravljanja učinkov regije GardEN

Cilj *Načrta za upravljanje učinkov* je ta, da okrepimo pozitivne spremembe, ki nastanejo zaradi prisotnosti in dejavnosti obiskovalcev, ter minimaliziranje negativnih učinkov. Slovenija je v preteklih letih dala poudarek na trajnostni zeleni turizem. Že leta 2014 so na turističnih delavnicah, ki so jih organizirali na Madžarskem, povedali, da je Slovenija zelena dežela, ki s svojimi razgibanimi naravnimi vrednotami, gorami, z morjem in termalnimi vodami velja za destinacijo za štiri letne čase. V Strategiji trajnostne rasti slovenskega turizma, ki je bila sprejeta 2017, je Slovenija kot glavni cilj turizma označila zeleni, trajnostni in odgovorni razvoj.

Na Madžarskem so na področju ekoturizma tudi opazne podobne težnje, obiskanost povezanih atrakcij pa se iz leta v leto veča. Povečanemu interesu sledijo tudi razvojne naložbe. Ob obnovi obstoječih centrih za obiskovalce je v preteklih 10 letih nastalo tudi veliko novih ekoturističnih atrakcij, začevši s Tisza-tavi Ökocentrum (Ekološki center jezera Tisza-tó) pa vse do Levendulaház (Hiša sivke) na polotoku Tihany.

V obmejnem območju, ki je bogato z dragocenim ekosistemom, je posebej pomembno ohraniti atrakcije in vrednot.

Možne metode:

- jasno posredovanje pravil za obiskovanje glede na tip atrakcije, zagotovitev dostopnosti pravilnikov,
- minimaliziranje namernih in nenamernih oškodovanj z usmerjanjem obiskovalcev,
- zagotovitev vodnikov in strokovnjakov v programih za povečevanje učinkov doživetij in minimaliziranje negativnih učinkov, povezanih z obiskovanjem,

- povečevanje poznavanja in znanja obiskovalcev v zvezi z ohranjanjem naravnih vrednot,
- neposredno označevanje lokacij programov, usmerjanje obiskovalcev,
- zagotovitev dostopnosti informativnih gradiv za obiskovalce,
- postavitev usmerjevalnih in opozorilnih tabel za usmerjanje obiskovalcev.

Pričakovanja in uporabljene metode, ki so zapisane v načrtu upravljanja učinkov, se lahko tudi vgradijo v ustrezna poglavja načrta in pravilnika za upravljanje z obiskovalci.

Povzetek

Če povzamemo zapisano v Priročniku o ekološkem zavedanju in načrtu upravljanja z obiskovalci, lahko povemo, da s tem, da se v ospredje postavi pet izpostavljenih produktov in s povečevanjem ekološke zavednosti sektorja ponudnikov storitev, lahko območje v prihodnosti postane zelena regija, polna doživetij.

Glede trajnostne naravnosti je turizem posebna panoga ravno zaradi tega, ker vpliva na življenje vseh in če to upravljamo na dober način, bo to ustvarilo boljše življenjsko okolje tako za obiskovalce kot za živeče v regiji.

Naš cilj je bil, da s Priročnikom o ekološki zavednosti in načrtom upravljanja z obiskovalci predstavimo predloge in možnosti, ki spodbujajo dolgoročno obvarovanje naravnih vrednot, naravne raznolikosti pokrajine, ponudniki storitev pa na podlagi teh lahko samostojno pripravijo svoje lastne priročnike in pravilnike za upravljanje z obiskovalci.

Povzeto lahko povemo, da morajo ponudniki storitev v vseh predlaganih točkah težiti k temu, da so gostje, ki pridejo v območje, le gostje, ki bi radi občudovali naše vrednote, ne puščajo pa »slediti« v naravi, pokrajini in morajo biti pozorni na ohranjanje vrednot, saj imamo samo eno Zemljo, njeno obvarovanje in ohranjanje pa je naloga in odgovornost vseh nas.

Viri in literatura

Happ É.: Fenntartható turizmus és felelősségvállalás, *Gazdaság és Társadalom / Journal of Economy & Society* 2014. 1. szám, Nyugat-magyarországi Egyetem Kiadó, Sopron, 2014

Magyar Turisztikai Ügynökség (ur.): Nemzeti Turizmusfejlesztési Stratégia 2030 (Nacionalna strategija razvoja turizma), Budimpešta, oktober 2017

Magyar Zs., Sulyok J.: Az ökoturizmus helyzete Magyarországon, *Turizmus Bulletin*, letnik XVI. št. 2, 2014

Paulik K.: Az idegenforgalom és a fenntarthatóság, *innotéka* marec 2018, Innotéka Kiadó, Budimpešta, 2018

Vargáné Csobán K.: Az ökocímkék jelentősége a turizmusban, *Agrártudományi Közlemények* 2006/20. – posebna številka, Debrecen, 2006